

DĚTSKÉ STRACHY OČIMA RODIČŮ - VĚDÍ RODIČE, ČEHO SE BOJÍ JEJICH DĚTI?

PSY 401 METODOLOGIE V PSYCHOLOGII

Barbora Macurová, Veronika Králová
103150, 103086, Psychologie

Vyučující: prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc.,
Mgr. Stanislav Ježek, PhD.

Datum odevzdání: 31. 12. 2009

Fakulta sociálních studií MU, 2009/2010

Název projektu

Dětské strachy očima rodičů – vědí rodiče, čeho se bojí jejich děti?

Cíl a účel studie

Cílem studie je rozšířit znalostní bázi tématu dětských strachů a obohatit ji o pohled rodičů. I když je tématu dětských strachů celosvětově věnována poměrně velká pozornost, zkoumá se především čeho se děti bojí a s čím to může souviset. Rodičovský pohled na strachy dětí stál zatím spíše stranou zájmu. Pokud už byly výpovědi rodičů o straších dětí zohledňovány, bylo to zejména v kontextu zkoumání dětských válečných traumat. Jako informačního zdroje je jich užíváno také při zkoumání strachů malých dětí, které ještě nemohou samy vypovídat. Navíc žádná z těchto studií nevycházela z českého prostředí, proto považujeme, s ohledem na prokázanou kulturní podmíněnost referování o straších, za vhodné zabývat se tímto tématem v našich kulturních podmínkách. V této studii bychom se chtěly zaměřit na běžné dětské strachy (oproti extrémním zátěžovým situacím) a na děti starší, které již mohou také samy o svých straších referovat. Předmětem zájmu je otázka, nakolik si odpovídají / liší se výpovědi dětí a rodičů a jaké jsou souvislosti této shody/ rozdílnosti.

Předpokládáme, že významným faktorem determinujícím shodu mezi dítětem a referující osobou je věk dítěte; mladší děti snáze svému okolí odhalí pocíťované strachy, starší jsou již schopny své emoce maskovat či předstírat, což může vést k podceňování strachů dětí referující osobou (Harris et al., 1986). Duncan (1986) dokonce uvádí, že takovéto podceňování může podobně jako popření strachů vyústit v jejich posílení a nárůst. K podobným závěrům došli ve svém výzkumu zaměřeném na copingové strategie dětí při zvládnání strachů také Mahat a Scoloveno (2003). Rodiče, podle jejich zjištění, předpokládají, že děti vládnu větším množstvím copingových strategií a že jsou tyto strategie účinnější, ve srovnání s tím, co vypovídají samotné děti.

V našem výzkumu vycházíme ze studie R. Michalčákové (2007), která zkoumala dětské strachy v období rané adolescence. Výpovědi dětí bychom chtěly doplnit o pohled rodičů na toto téma – jednak na úrovni deskripce (co rodiče vědí), dále se pak pokusit o analýzu souvislostí (co má vliv na to, kolik toho vědí/nevědí).

Konceptuální rámec

Výzkumy srovnávající rodičovský a dětský pohled na dětské strachy přinášejí dvojí druh závěrů. Častější je, že rodiče strachy svých dětí podceňují (Brewin, C. R., Andrews, B., & Gotlib, I. H., 1993; Muris, Merckelbach, Ollendick, 1999), jinde se výpovědi poměrně shodují (Muris, Merckelbach, 2000). Tyto na první pohled protikladné závěry, ale nemusí být v rozporu. Vysvětlením může být zjištění Gullona (2000), že rodiče uvádějí spíše zjevné strachy, které mohou u svého dítěte reálně pozorovat, se kterými přijdou do kontaktu (ze psů, zubaře, ze tmy atd). Více abstraktní strachy (ze ztráty blízké osoby, z války, z únosu apod.) pak rodiče podceňují. Této teorii by odpovídaly i zjištění z výše uvedených výzkumů. Zatímco první výzkum Murise, Merckelbacha a Ollendicka (1999) se týkal abstraktnějších nočních strachů dětí, výzkum stejných autorů z roku 2000 byl zaměřen na specifické fobie, které nabývají až patologických forem a jsou více zjevné.

Prožívání strachů a způsob jakým se lidé ke strachu vztahují, jak o něm vypovídají se ukázal jako kulturně silně podmíněn. Lahikainen(ová) (2003) ve svém výzkumu o straších finských a estonských dětí zjistila statisticky významné rozdíly mezi oběma národnostmi ve všech sledovaných oblastech. Podobný mezikulturní výzkum Ingmana, Ollendicka a Akandeba (1999), který kromě národnosti zohledňoval i náboženské vyznání (křesťanství/islám), teorii o kulturní podmíněnosti rovněž podpořil. Považujeme za důležité zdůraznit, že kulturně podmíněn není ani tak výskyt a prožívání strachů samotných (často jde o vrozené fyziologické reakce na neznámé nebo

potenciálně nebezpečné podněty), jako způsob jakým je v dané kultuře obvyklé na strachy nahlížet, přijímat je, mluvit o nich a jak je obvyklé se se strachy vypořádávat. Na základě uvedených zjištění předpokládáme, že i rodičovský pohled bude kulturně podmíněn.

Důležitým faktorem souvisejícím s kulturou, který bychom chtěli v naší studii zohlednit, jsou genderové souvislosti, tedy jak jsou v dané kultuře vnímány mužské a ženské role. Z výzkumu Murise a Merckelbacha (2000) vyplývá, že specifické strachy rodiče uváděli častěji u dívek než u chlapců, ve výpovědích dětí se však tyto rozdíly neprokázaly. Závěry studie Pierce a Kirkpatricka (1992) ukazují, že vyjadřování strachu u chlapců je ovlivněno společenskými faktory - genderovými stereotypy, normami, očekáváními.

Předpokládáme proto, že i rodiče budou ovlivněni těmito společenskými stereotypy a budou na jejich základě uvažovat rozdílně o svých synech a dcerách. Ve výzkumu se proto zaměříme na vnímání odlišností pro jednotlivé vztahy (otec-dcera, matka-dcera, otec-syn, matka-syn).

Další proměnnou, která, jak předpokládáme, může ovlivňovat referování rodičů o dětských straších, jsou osobnostní rysy rodičů – především negativní afektivita, úzkostnost a depresivita. Podle Gartstein(ové) a Marmion(ové) (2006) rodiče vykazující v testech vyšší negativní afektivitu uvádějí u svých dětí větší počet strachů. Pozorováním však u těchto dětí více strachů zjištěno nebylo. Ačkoli negativní afektivita rodiče jistě působí na prožívání dítěte, tento výzkum přímý vliv na ustrašenost dítěte neprokázal. Rodiče vykazující vyšší negativní afektivitu si pouze mysleli, že jsou jejich děti ustrašenější. Musíme ale brát v úvahu, že uvedený výzkum byl zaměřen na děti do jednoho roku věku a jejich rodiče. Abychom si ověřili platnost této teorie i na starších dětech (10-17 let) podívejme se na závěry studie Matthewa a Kleina (2008). Podle nich děti rodičů s depresivní poruchou nebo s generalizovanou úzkostnou poruchou neuváděly větší počet strachů oproti kontrolní skupině. Můžeme tedy shrnout, že negativní afektivita rodičů nemusí způsobovat nárůst strachů u dítěte, ovlivňuje ale mínění rodiče o dítěti a jeho straších.

Další oblastí, kterou chceme zkoumat, je emoční vztah mezi dítětem a rodičem. Předpokládáme, že pokud je mezi rodičem a dítětem dobrý vztah (def. jako pozitivní emotivita, vzájemná důvěra, blízkost), vědí rodiče více o svých dětech, a tedy i o tom, čeho se bojí. Tento vztah ale nebude jednoduše lineární – musíme brát v úvahu věk dětí, na které se zaměřujeme. Počátek dospívání je období velkých změn, které se týkají také vztahu mezi rodiči a dětmi. Dítě již nemusí tolik sdílet své prožívání v rodině, důležitou roli začínají hrát vrstevníci, rané partnerské vztahy apod. Nechtěli bychom tedy tuto oblast zjednodušit na teorii – dobrý vztah mezi dítětem a rodičem znamená, že dítě všechno sdílí doma a rodič tedy o něm všechno ví. Předpokládáme, že to bude složitější. Vycházíme zde také ze studie Michalčákové (2007), ve které se projevila souvislost mezi počtem strachů a emočním vztahem s rodiči pouze u skupiny chlapců a jejich otců. I v našem výzkumu proto budeme sledovat proměnné pohlaví rodiče a dítěte (dvojice matka-dcera; matka-syn; otec- dcera; otec- syn).

Předpokládaný přínos výzkumu

Vzhledem k tomu, že tématu dětských strachů je věnována poměrně velká pozornost, ale především z pohledu samotných dětí, chtěly bychom téma obohatit o rodičovský pohled a rozšířit tak znalostní bázi tématu. Předpokládáme, že výsledky výzkumu by mohly být užitečné pro odborníky z praxe (rodinné poradenství, terapie) i pro samotné rodiče (stručné shrnutí výsledků v podobě populárně psychologického článku).

Výzkumné otázky a hypotézy

Výzkumné otázky (kvantitativní část):

1. Nakolik vědí rodiče čeho se bojí jejich děti? Existují specifické oblasti, které dokáží lépe/hůře odhadnout? Pokud ano, které to jsou?

Hypotéza 1: Rodiče strachy svých dětí podceňují (uvádějí menší závažnost strachů než děti samotné).

Hypotéza 2: Větší míra shody je u zjevných strachů (podněty mohou rodiče vidět) než u abstraktních.

2. S čím souvisí představa rodičů?

Hypotéza 3: Rodiče vykazující vyšší míru úzkostnosti uvádějí vyšší míru strachů u svých dětí.

Hypotéza 4: Větší shody mezi rodičovskou a dětskou výpovědí je dosaženo při kladném emočním vztahu mezi dítětem a rodičem

Hypotéza 5: Rodiče uvádějí větší míru strachů u svých dcer než u synů.

Hypotéza 6: Otcové uvádějí u svých synů menší míru strachů než matky.

Pozn. Míra shody mezi výpovědí dítěte a rodiče bude operacionalizována jako míra shody v intenzitě strachu v předem daných oblastech (žádný až fobicky velký).

Výzkumná otázka (kvalitativní část):

1. Proč někteří rodiče mají jasnější představu než jiní – v jakých souvislostech se tvoří rodičovská představa o straších dětí?

Výzkumný postup (design studie)

Kvantitativní část bude realizována formou dotazníkového šetření. Dotazníky pro děti budou zaměřeny na počet a obsahy strachů, jejich závažnost a emoční vztah k rodičům. Prostřednictvím dotazníků pro rodiče budeme zjišťovat vnímaný počet, obsahy a závažnost strachů u dětí a míru úzkostnosti (neuroticismu) rodičů. Data z dotazníků budou následně zpracována a analyzována pomocí statistické analýzy dat.

Pro následující, kvalitativní část vybereme výrazné případy shody a rozdílu, se kterými budeme dále pracovat. Zajímá nás, v jakých souvislostech se vytváří rodičovská představa o strachu dítěte, budeme se tedy soustředit na ty, kteří vědí nejvíce resp. nejméně a pokusíme se postihnout, je-li mezi utvářením jejich představ nějaký rozdíl. S rodiči bude veden polostrukturovaný rozhovor, ve kterém se zaměříme například na to, jak si vytvářejí představu o straších svých dětí, z čeho při tom mohou usuzovat, nakolik je pro ně toto téma důležité, jaké pro ně bylo vyplňování dotazníků o straších dětí apod.

Výzkumný soubor

Výzkumný soubor bude tvořit minimálně 150 dětí ve věku 12-13 let a jejich rodiče (odhad 150-300). Děti dosahují věkového období rané adolescence. Tuto věkovou skupinu jsme zvolily z důvodu návaznosti na studii Michalčákové (2007), kterou chceme doplnit o rodičovský pohled. Domníváme se také, že starší děti dávají méně najevo své strachy a používají více strategií pro jejich maskování, pro rodiče je tedy obtížnější vytvořit si představu o straších svých dětí (a z výzkumného hlediska je to proto, podle nás, zajímavější). Zvolená metoda (dotazníkové šetření) navíc vyžaduje určitou mentální vyspělost a není možné ji provádět u malých dětí. Dětské respondenty vybereme náhodně z žáků 7. tříd základních škol v Brně, Ostravě a Frýdku-Místku. Prostřednictvím základní školy kontaktujeme také rodiče dětí. Protože chceme navíc zkoumat vztahy ve dvojicích (otec-syn, otec-dcera, matka-syn, matka-dcera) a potřebujeme, aby všechny typy dvojic byly zastoupeny alespoň v počtu 50, použijeme pravděpodobně vícečetný náhodný výběr. Šetření provedeme v okamžiku, jakmile získáme úplný vzorek.

Ve kvalitativní části se zaměříme na část respondentů z předchozího výzkumného souboru. Odhadem počítáme s 7-12 lidmi, bude záležet na předchozích výsledcích, mělo by se jednat o případy extrémní shody/ neshody mezi výpověďmi dětí a rodičů.

Etické předpoklady

Před započítím výzkumu seznámíme respondenty s účelem, postupem, metodami výzkumu

a způsobem práce se získanými informacemi (použití v diplomové práci, publikace). Vzhledem k neplnoletosti dětských respondentů budeme požadovat informovaný souhlas od jejich zákonných zástupců. Z praktických důvodů (potřeba párování rodičů a dětí, další spolupráce) nemůžeme zajistit anonymitu, ale je třeba garantovat ochranu.

Počítáme s citlivou ochranou dat. S ohledem na intimitu tématu nesmí rodiče získat přístup k odpovědím dětí (předpokládáme odpovědi týkající se rodinného prostředí – strach z trestů, strach z nepřijetí rodičem, strach o své blízké apod.), rovněž děti nebudou mít možnost nahlédnout do odpovědí rodičů.

Procedury pro tvorbu dat

Pro kvantitativní část vybereme soubor standardizovaných dotazníků. Pro výpověď o straších volíme **FSSC - Fear Survey Schedule for Children, II. revize**. Ačkoli se pro zkoumání dětských strachů často užívá metoda volné výpovědi, která přináší realističtější obraz strachů dítěte (dítě zpravidla uvede to, na co samo přijde, co skutečně prožívá), pro potřeby našeho výzkumu (srovnání dvou výpovědí) potřebujeme maximalizovat reliabilitu metody. Emoční vztah budeme zjišťovat pomocí **Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině (Čáp, Boschek, 1994)** – konkrétně z něj použijeme kladný/záporný komponent (pozitivní/hostilní rodičovský postoj). Pro zjištění úzkostnosti rodičů použijeme **STAI, Spielberg, (upr. Müllner 1980)**, který rozlišuje aktuální stav úzkosti a trvalý osobnostní rys úzkostlivost. Výhodou této metody je krátká administrace a jednoduché hodnocení.

Rozhovor ve kvalitativní části bude probíhat polostrukturovanou formou, respondenti budou mít možnost mluvit o tom, co je pro ně v souvislosti s tématem dětských strachů důležité a na co jsme se v kvantitativní části nezeptali. Rozhovory budou nahrávány na audio záznam.

- Okruhy témat: - jak rodiče usuzují na strachy svých dětí, jaká jsou vodítka
- jaký význam jim přiřkládají
 - zda bylo při vyplňování dotazníků snadné/obtížné odpovídat a ve kterých otázkách (oblastech strachu) to bylo snadnější/obtížnější

Metody analýzy dat

Ve kvantitativní části budeme analyzovat data prostřednictvím SPSS. Počítáme s využitím popisné statistiky, frekvencí. Budeme porovnávat data dětí a rodičů. Dále v této části využijeme metody korelace a regresní analýzy.

Záznamy z polostrukturovaných rozhovorů budeme zpracovávat- kódovat metodou zakotvené teorie.

Publikace

Výsledky výzkumné studie bychom rády publikovali v časopise Československá psychologie a ve slovenském časopise Psychológia a patopsychológia dieťaťa. Předpokládáme, že výsledky výzkumu budou přínosné zejména pro odborníky pracujícími s dětmi, mládeží a rodinou (poradenství, terapie).

Časový plán a rozpočet

Předpokládáme, že výzkum bude probíhat po dobu šesti měsíců. Sběr dat bude provádět jeden výzkumník (student), výdaje zahrnují náklady na dopravu (5000 Kč), dotazníky (1000 Kč), kancelářské potřeby (2000 Kč), statistický program (1500 Kč).

Vybavení

Bude potřeba zajistit všechny potřebné dotazníky v dostatečném množství. Z technického vybavení je nutné obstarat diktafon a počítač se statistickým programem SPSS.

Jména hodnotitelů

Jako hodnotitele navrhuje R. Michalčákovou, která provedla v České republice rozsáhlou studii zabývající se tématem dětských strachů. Na tuto studii navazuje náš projekt.

Literatura

1. Biel, M., Klein, R. (2008): Does major depressive disorder in parents predict specific fears and phobias in offspring? *Depression and anxiety*, 25, p.379–382.
2. Brewin, C. R., Andrews, B., Gotlib, I. H. (1993): Psychopathology and early experience: a reappraisal of retrospective reports. *Psychological Bulletin*, 113, p.82-98.
3. Duncan, B. L., Kraus, M. A., Parks, M. B. (1986): Children's fears and nuclear war: A systems strategy for change. *Youth and Society*, 18, p.28 - 44.
4. Gartstein, M., Marmion, J. (2006): Fear and positive affectivity in infancy: Convergence/discrepancy between parent-report and laboratory-based indicators. *Infant Behavior & Development* 31, p. 227–238.
5. Gullone, E. (2000): The Development of Normal Fear: A Century of Research. *Clinical Psychology Review*, 20, 4, p.429 – 451.
6. Harris, P. L., Donnelly, K., Guz, G. R. & Pitt-Watson, R. (1986). Children's understanding of the distinction between real and apparent emotion. *Child Development*, 57, p.895 - 909.
7. Ingman, K., Ollendick, T., Akandeb, A. (1999): Cross-cultural aspects of fears term in African children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*. Vol 37, Issue 4, p. 337-345.
8. Lahikainen, A., R., & co (2008): Young children's subjective well-being in a changing cultural context. *Child Indicators Research*. Vol 1, 1, p.65-85.
9. Mahat, G., Scoloveno, M. (2003): Comparison of Fears and Coping Strategies Reported by Nepalese School-Age Children and Their Parents. *Journal of Pediatric Nursing*, Vol 18, No 5, p.305-313.
11. Michalčáková, R. (2007): Strachy v období rané adolescence. Deskripce a analýza souvislostí. *Disertační práce*. http://is.muni.cz/th/478/fss_d/
12. Muris, P., Merckelbach, H. (2000) : How serious are common childhood fears? II. The parents point of view. *Behaviour Research and Therapy*. 38, p.813-818.
13. Muris, Merckelbach, Ollendick & co (2001): Children's nighttime fears: Parent- child ratings of frequency, content, origins, coping, behaviours and severity. *Behaviour Research and Therapy*. 39, p. 13–28.
14. Pierce, K. A., Kirkpatrick, D. R. (1992): Do men lie on fear surveys? *Behaviour research and Therapy*, 30, p.415 - 418.

Po kvantitativní stránce to máte naplánované pěkně a věřím, že by z toho mohla být dobrá diplomka. Po kvalitativní stránce to trochu kulhá; návaznost na kvan část je srozumitelná, ale je ještě třeba domyslet, jak zajistit, aby se mohly opravdu projevit zásadnější, hlubší rozdíly v jejich uvažování o straších, popř. jiné rozdíly.

S.J.